

MARIA BARTOLOTH
MIJALCA MAJALCA

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Slovensko prosvetno društvo Zila in Mohorjeva založba Celovec, 2021, 40 str.

Kadar nanese beseda na Ziljsko dolino ali Ziljo, ki z Rožem in Podjuno, »vencem treh dolin« sestavlja južno avstrijsko Koroško, Slovenci v matični državi pa tudi v Kanalski dolini, ki je bila do konca leta 1918 še del habsburške Koroške, največkrat pomislijo na priljubljena smučišča pri Naasfeldu, za starejše domačine Mokrinah. Nekateri so si morda tudi že ogledali slikovito, žal vedno bolj ponemčeno starodavno konjeniško igro štehvanje, pri kateri mladeniči na dirjajočih konjih z železnim kijem tolčejo po sodčku, nataktnjen na kol; ko ga razbijejo, se pomerijo še za kranclč, venček, ki ga dobi zmagovalec ali fant, ki se tisto leto poroči. Sledi prvi rej, ples pod lipo z dekleti v značilni ziljski noši, prireditev pa po jutranji maši ob žegnu, prazniku cerkvenega zavetnika, s katero se slovesnost začne, ves čas spremlja tudi petje – na Ziljski Bistrici v obeh deželnih jezikih, v še večidel slovenskem Zahomcu nekaj tednov pozneje pa v ziljskem slovenskem narečju.

Ta stara šega je danes eden redkih spominov na preteklost še pred dobrim stoletjem slovensko zelo zavednih vasi in zaselkov ob gornjem toku reke Zilje med Karnijskimi in Ziljskimi Alpami. Duhovnik Matija Majar z vzdevkom Ziljski je sredi 19. stoletja napisal politični program Zedinjene Slovenije, ki pa je bil v času, ko so na Kranjskem še višje cenili Koseskega kot Prešerna, prezgoden glas, da bi pridobil dovolj somišljenikov za kak premik. Bojazen, da bi Slovenci iz Ziljske doline na koroškem plebiscitu prevesili tehtnico na stran nove Države SHS, je na pariški mirovni konferenci po mešetarjenjih za zaprtimi vrati pripeljala do odločitve, da so Ziljo kratko malo izločili iz območja glasovanja. Izid plebiscita je samo še okrepil germaniziranje tudi v tem delu južne Koroške, kjer je slovenska poselitev segla najdalj na zahod.

Velik del pripadnikov uglednih slovenskih rodbin Grafenauer, Zwitter, Felaher, Möderndorfer in drugih šolanah ljudi se je bil zlasti med razmahom nacizma prisiljen izseliti v Kraljevino Jugoslavijo, kjer so se uveljavili na različnih področjih. Potomka ene od rodbin, ki se kljub pritiskom niso hotele odreči svoji materinščini, je tudi pesnica in kulturna delavka Maria Bartoloth, rojena leta 1938 v Gorjah na Zilji, od koder je bil doma tudi Matija Majar. V kratki predstavitvi na koncu njene najnovejše knjige, priredbe ziljske ljudske pravljice Mijalca majalca (str. 36), piše, da je »odraščala s slovenskim ziljskim narečjem. Nemščine se je naučila v šoli, slovenskega knjižnega jezika se je učila le dve leti.« Kljub skromni šolski izobrazbi je pred pričujočo slikanico objavila že dve pesniški knjigi in zanju dobila posebna priznanja. To sta bili *Pa Zila še vasčas šami* leta 1992 in pred šestimi leti *Zilša pušalč*, Ziljski šopek.

Z zapisom te pravljice, označene za basen – ilustrirala jo je njena hči Melanie Bartolothm obe pa sta jo tudi prevedli v nemščino – je Maria rešila pred pozabo dragocen drobec slovstvenega pa tudi narodopisnega izročila Slovencev iz Ziljske doline, kjer je izdelovanje piščali, kot ga opisuje, danes že pozabljena spretnost. Za prevod v knjižno slovenščino je poskrbela Veronika Urank - Olip, verze, ki jih je tudi nekaj v besedilu, pa je prevedel Martin Kuchling. Za uresničitev celotnega projekta sta poleg založnice Mohorjeve zaslužna Slovensko prosvetno društvo Zila, po strokovni in uredniški plati pa predvsem Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik.

Njegova predstojnica etnologinja Martina Piko - Rustia – sourednici sta bile še Milka Olip in Uši Seraing – je o Marii Bertoloth in njeni pravljici med drugim zapisala (str.38), da je sicer brezčasna, ne pa tudi, kar je sicer značilno za večino pravljic, umeščena v bolj ko ne domišljjski prostor. Njeno prepoznavno prizorišče je ziljski Log, po domače *Og*, in močvirja, *mečave*, natančneje v ziljske vasi Gorjane, Drevlje, Drašče in Zahomec.

»Pravljlični liki,« piše Martine Piko - Rustia, »so otroci, ki hodijo v šolo in se skupaj igrajo. Odpravijo se 'na Log', da bi si izrezljali piščalke, žvižgalce, iz čremsinih ali vrbovih vej. Od srede aprila do srede maja,« še pojasni, »je drevje in grmovje sočno, takrat se 'maji' in se skoraj zlahka loči od debla.«

V marsičem nenavadna pravljica temelji na klasičnem antagonizmu med dobrim in zlim, hudobijo pa tudi odpuščanjem po kesanju. Vaškim otrokom, ki se nič hudega sluteč odpravijo v goščavo, da bi si iz mladih šib naredili piščalke, se namreč prikaže zlobni možiček. Obljubi jim svojo zlato piščal, iz katere izvablja najlepše melodije, če mu žrtvujejo mačko Mijavklco, ki jih spremlja, tako da jo vržejo v ogenj. Kljub svarilom živali v okolici, da jih bo mali hudobnež osleparil, ga otroci, očarani od njegove glasbe, ubogajo. Tedaj zgodba doseže vrhunec: »Mačka je strašno zavpila. Še nihče ni slišal takega glasu. Po skalah Dobrača navzdol je brnelo. Otroci so se prestrašeni obrnili stran ...« Ko je najpogumnejši med njimi zahteval izpolnitev obljube, »je bilo tam, kjer je prej sedel možiček, vse prazno. Le grd smeh se je slišal ...« (str. 23)

Tedaj pa se je zgodil drugi čudež. Majhni beli škratje, ki so tiho plesali okoli ognja, so mačko obvarovali pred plameni. Otroci pa so bili tako prestrašeni, da so jo, ne da bi se ozrli nazaj, ucvrli proti domu, vendar niso našli prave poti. Začeli so se vrteti v krogu, dokler se jim ni prikazala dolgolasa v belo oblečena vila. »Danes ste storili nekaj hudega!« jih je nagovorila. »Toda čutila sem, da to obžalujete, pa sem prišla k vam. Vidite tam tale mostiček? Čez take mostove boste morali v življenju večkrat hoditi. Nekateri vodijo k dobremu, drugi k hudemu. O dobrem ali hudem boste odločali sami!« Po tem nauku je vila razprostrla gube svoje obleke in iz nje je skočila Mijavklca. »Otroci so se oddahnili in okoli src jim je postalo toplo.« (str. 29)

Na koncu slikanice so dobrodošla uredniška pojasnila in slovarček težje razumljivih narečnih besed. Natisnjena izdaja ponuja tudi zvočno doživetje: priložena ji je CD plošča, na kateri Maria Bartoloth prebere pravljico v svojem pojočem ziljskem narečju.

Iztok Ilich